

Julia ROGUSKA

Uniwersytet Warszawski

Od Połtawy do Odessy. Wiera Chołodnaja – fenomen gwiazdy kina niemego

Ulotność jest nieodłączną cechą sztuki aktorskiej. Jak twierdził Tadeusz Łomnicki „aktor musi być z góry przygotowany na utrwalenie swego dzieła jedynie w pamięci widzów, w przeciwnym razie jego udziałem stanie się prawdziwy dramat – dramat artysty, po którym nic nie zostaje”¹. Daną efemeryczność Łomnicki odnosił głównie do twórczości teatralnej, dotyczy ona jednak również ról filmowych. Przykładem może służyć spuścizna wielu aktorów epoki kina niemego, których dzieła z różnych powodów nie zachowały się do dzisiejszych czasów. Stało się tak w przypadku Wieri Chołodnej, jednej z największych gwiazd rosyjskiego kina przedrewolucyjnego. Po dojściu bolszewików do władzy jej twórczość na kilka dziesięcioleci była skazana na zapomnienie. Mimo iż aktorka wystąpiła w blisko osiemdziesięciu filmach², obecnie dysponujemy zaledwie kilkoma z nich. Jedną z przyczyn marginalizacji dorobku Chołodnej była nacjonalizacja przemysłu filmowego w Rosji po roku 1917 i wynikające z niej przesłanki ideologiczne. Spuścizna aktorki utożsamianej z odchodzącym w przeszłość światem burżuazji i arystokracji nie współgrała z potrzebami rodzącego się bezklasowego państwa i programem kultury proletariackiej. Drugi bardziej prozaiczny powód niezachowania się filmów z Chołodną był związany z deficytem nośników – na taśmy pochodzące z okresu przedrewolucyjnego zapisywano nowe obrazy – głównie propagandowe. Dlatego większość ról „królowej ekranu” (jak nazywali ją krytycy i entuzjaści jej talentu) przepadła bezpowrotnie.

Mimo iż kariera Chołodnej trwała niecałe cztery lata, niemal od razu stała się ona niekwestionowaną gwiazdą kina niemego – uwielbianą przez publiczność,

¹ Cytat pochodzi z filmu dokumentalnego o Tadeuszu Łominckim pt. *Łom* w reżyserii Tadeusza Pikulskiego. Film powstał w 2002 roku z okazji dziesięciolecia śmierci aktora.

² Nie jest znana dokładna liczba filmów, w których wystąpiła Chołodnaja. Niektóre źródła podają też liczbę czterdziestu lub pięćdziesięciu filmów.

otoczoną przez tłum sympatyków i adoratorów. Jej nazwisko na afiszu gwarantowało artystyczny i komercyjny sukces. Na filmy z udziałem aktorki prowadzono przedsprzedaże (co wówczas należało do rzadkości). Była uznawana za ikonę stylu, wzór do naśladowania dla kobiet i obiekt westchnień mężczyzn. Jednocześnie wzbudzała wiele kontrowersji, zarówno za życia, jak i po śmierci.

W niniejszym artykule przypominam sylwetkę Wieri Chołodnej, przedstawiam w zarysie poszczególne etapy jej twórczości oraz najważniejsze fakty biografii. Podejmuję również próbę odpowiedzi na pytanie o przyczyny fenomenu tej niezwyklej aktorki, która do dziś wzbudza zainteresowanie historyków kina.

Połtawska gałuszka

Większość badaczy uznaje Chołodną za aktorkę rosyjską, gdyż prawie całe swoje życie spędziła ona w Moskwie i występowała niemal wyłącznie w filmach produkcji rosyjskiej. Jednak pochodzenie aktorki i „odesski” okres jej działalności świadczą o przynależności także do kultury ukraińskiej.

Wiera Chołodnaja (z domu Lewczenko) urodziła się 5 sierpnia 1893 roku w Połtawie. Ojciec, Wasilij był absolwentem wydziału filologicznego Uniwersytetu Moskiewskiego, a matka, Jelena (z domu Slipecowa) – wychowanką Instytutu Szlachetnie Urodzonych Panien. Po ukończeniu nauki młodzi małżonkowie przeprowadzili się do Połtawy, gdzie Wasilij pracował w gimnazjum jako nauczyciel. Wkrótce urodziła się ich pierwsza córka – Wiera³. Po dwóch latach rodzina wróciła do Moskwy. W domu panowała artystyczna atmosfera, rodzice przyszłej aktorki posiadali wykształcenie muzyczne i często urządzali wieczorki literackie, w czasie których recytowano poezję, śpiewano, improwizowano. W wieku szkolnym Wiera zafascynowała się tańcem klasycznym, zdała do szkoły baletowej przy Teatrze Bolszoi, gdzie od razu dostrzeżono jej talent sceniczny. Jednak część rodziny była przeciwna, by dziewczynka została baletnicą (zawód ten wciąż uchodził za nieodpowiedni dla panien z porządnymi domów). Wiera wróciła do gimnazjum, lecz jej fascynacja teatrem nie przeminęła, a wręcz przeciwnie każdą wolną od nauki chwilę poświęcała ona na recytację wierszy i udział w amatorskich przedstawieniach, uczęszczała na warsztaty teatralne organizowane przez aktorów MChAT-u. Prawdziwym przełomem w życiu połtawskiej gałuszki, jak żartobliwie zwykł nazywać ojciec swoją córkę (ze względu na pełne kształty dorastającej dziewczynki i jej niebywały apetyt) był spektakl Wieri Komissarżewskiej, występującej w roli Franceski da Rimini w sztuce Gabriela d’Annunzio. Gra wybitnej aktorki do tego stopnia wstrząsnęła wrażliwą dziewczynką, że od tej chwili myśl o teatrze nie opuszczała jej. Marzenia o scenie nie przerwało wczesne zamążpójście i macierzyństwo

³ Rodzina Lewczenko doczekała się jeszcze dwóch córek. W 1896 roku urodziła się Nadieżda, a w 1905 – Sofia.

Wierzy (w wieku 17 lat poślubiła Władimira Chołodnego⁴, którego poznała na balu z okazji zakończenia szkoły). W 1912 roku urodziła im się córka Jewgienija, po upływie roku para adoptowała dziewczynkę Nonnę. Obracając się w kręgach moskiewskiej bohemy, Wiera Chołodnaja oddawała się swoim ulubionym zajęciom, takim jak śpiew, gra na fortepianie i deklamacja poezji. Jako bywalczyni klubu artystycznego Alatr⁵, poznała wiele osobistości świata literatury i sztuki m. in. Konstantina Balmonta, Leonida Andriejewa, Andrieja Bielego, Jurgisa Baltruszajtisa, Ilję Saca i wielu innych. Wydawałoby się, że los początkującej aktorki jest przesądzony, wkrótce jednak Chołodnaja uświadomiła sobie, że jej prawdziwym przeznaczeniem nie jest teatr, lecz kinematografia. Inspiracją dla Chołodnej stała się Asta Nielsen, uznana za pierwszą gwiazdę filmową światowego formatu⁶. Gra duńskiej aktorki, której znakiem rozpoznawczym był pogłębiony psychologizm postaci ujawniający się w powściągliwości i naturalności środków wyrazu⁷, do tego stopnia natchnęła Chołodną, iż obejrzawszy wszystkie dostępne wówczas w Rosji filmy z jej udziałem⁸, postanowiła pójść w jej ślady.

Królowa ekranu

Chołodnaja zadebiutowała na ekranie w 1914 roku w epizodycznej roli włoskiej niani w obrazie *Anna Karenina*. Jak wspomina reżyser filmu Władimir Gardin, o obsadzeniu początkującej aktorki zdecydowała jej niezwykła uroda⁹. Również swoje kolejne role Chołodnaja będzie otrzymywać ze względu na warunki zewnętrzne. Przypomnę, iż w ówczesnym kinie niemym właśnie aparycja i fotogeniczność¹⁰, a nie umiejętności sceniczne często stanowiły główne kryteria doboru wykonawcy

⁴ Władimir Chołodnyj z wykształcenia był adwokatem. Jako miłośnik wyścigów samochodowych, w których często sam brał udział, założył pierwsze w Rosji czasopismo o tematyce motoryzacyjnej pt. „Auto”.

⁵ Klub Alatr mieścił się w Domu Piercowa w Moskwie. Uważany był za moskiewski odpowiednik słynnej petersburskiej kawiarni artystycznej *Bezpański Pies*.

⁶ Asta Nielsen (1881–1972) – jedna z pierwszych aktorek kina niemego, która wykreowała obraz filmowej *femme fatale*. Zob. *Historia kina*, t. 1, *Kino nieme*, red. T. Lubelski, I. Sowińska, R. Syska, s. 322–324.

⁷ Zob. P. Skrzypczak, *Aktor i jego postać ekranowa. Aktorstwo ery kina niemego w teorii i refleksji krytycznej*, Toruń 2009, s. 189–190.

⁸ W kinoteatrach w Rosji wyświetlano w tym czasie m. in. takie filmy jak: *Otchłań* (1910 r.), *Aniołek* (1911 r.), *Sufrażystka* (1913 r.). Zob. С. Б е н у а, *Вера Холодная. Жизнь и смерть в стиле Гэмбл*, Москва 2013, c. 90–91.

⁹ *Ibidem*, c. 98–102.

¹⁰ Fotogeniczność aktorów w filmie niemym nie zawsze była utożsamiana z ich wyjątkową urodą. Niektórzy ówcześni teoretycy i praktycy kina (tacy jak np. Karol Irzykowski czy Lew Kuleszow) pojmowali ją jako „anormalność”, „nieproporcjonalność”, „nieharmonijność” twarzy lub sylwetki artysty. Zob. P. Skrzypczak, *op. cit.*, s.188.

do określonej roli. Już wtedy powszechną praktyką było angażowanie do filmów nie tylko aktorów zawodowych, lecz także amatorów, posiadających pożądaną dla danej postaci powierzchowność. Uroda Chołodnej (ciemne, gęste włosy, hipnotyczne spojrzenie, posągowa sylwetka) predestynowała ją do ról amantek. Jej *emploi* to bohaterki piękne i tragiczne zarazem, uwikłane w miłosny trójkąt, cierpiące z powodu nieszczęśliwego splotu zdarzeń, napiętnowane przez los. Choć obsadzano ją w podobnych rolach, kreowała złożone i niejednoznaczne postacie. Nie będąc aktorką zawodową partnerowała wybitnym artystom teatralnym, takim jak Lidia Korieniewa, Iwan Mozzuchin. I to właśnie ona przyciągała publiczność do kin, przyćmiewając swoim ekranowym wizerunkiem *femme fatale* grę pozostałych wykonawców.

Pierwszą osobą, która dostrzegła talent Chołodnej był Jewgienij Bauer, jeden z czołowych twórców rosyjskiego kina niemego¹¹. Reżyserując w 1915 roku obraz pt. *Pieśń triumfującej miłości* powierzył jej główną rolę kobiecą¹². Film zdobył uznanie publiczności, odnosząc niebywały komercyjny sukces. Pochwał jej gry nie szczędzili krytycy, wskazując zarówno na umiejętności aktorskie, jak i naturalną swobodę obcowania z kamerą¹³. Wkrótce Chołodnaja podpisała kontrakt z wytwórnią Oleksandra Chanżonkowa – producenta i scenarzysty ukraińskiego pochodzenia, uważanego za pioniera przedrewolucyjnej kinematografii¹⁴. Status gwiazdy przypieczętowały jej kolejne role, m. in. w filmach: *Płomień miłości*, *Dzieci wieku*, *Płomień nieba*, *Życie za życie*, *Przy kominku*, *Milcz*, *smutku, milcz*.

W czym tkwił fenomen Wieri Chołodnej? Jako aktorka urzekła niezwykłą naturalnością. Przesadna teatralna gestyka i przejaskrawiona mimika – typowe dla panującego stylu gry w ówczesnym kinie niemym były jej obce. Najważniejszy środek scenicznej ekspresji to jej oczy: właśnie nimi wyrażała najdrobniejsze niuanse przeżyć wewnętrznych swoich bohaterek. Jak sama często powtarzała: „Moje oczy to mój chleb”. O sile oddziaływania Chołodnej na widzów pisała aktorka Galina Krawczenko: „Wiera Chołodnaja miała swój niepowtarzalny urok, a jej oczy były tak niezwykle wyraziste, smutne i przenikliwe, że wystarczyło zobaczyć je jeden raz, by utkwiły one w twojej pamięci na całe życie”¹⁵. Podobne wrażenie wywarła

¹¹ Bauer odkrył dla kina rosyjskiego także takich aktorów jak Iwan Mozzuchin, Witold Połonskij, Władimir Maksimow. Zob. Н. Надеждин, *Вера Холодная: „Королева экрана”*, Москва 2010, s. 84.

¹² Scenariusz filmu *Pieśń triumfującej miłości* powstał na podstawie opowiadania Iwana Turgieniewa pod tym samym tytułem. Obraz był zrealizowany w 1915 roku. Chołodnej partnerowali Witold Połonskij i Osip Runicz.

¹³ Zob. С. Бенья, *op. cit.*, s. 120.

¹⁴ Oleksandr Chanżonkow (1877–1945) był twórcą pierwszego rosyjskiego filmu pełnometrażowego pt. *Obrona Sewastopola* z 1911 roku. W 1917 roku przeniósł swoje studio na Krym, gdzie do 1920 roku zrealizował szereg obrazów filmowych, m. in. „Jarmark Soroczyński”, „Wij” oraz „Noc majową”.

¹⁵ Zob. *Вера Холодная. Раба экрана*, tłumaczenie J. R., źródło internetowe http://www.liveinternet.ru/users/anna-anna_z/post191837564/.

Chołodnaja na Aleksieja Kaplera (reżysera filmowego, aktora i scenarzystę ukraińskiego pochodzenia), który w okresie młodzieńczym zafascynował się jej twórczością. Jak wspominał, gdy po raz pierwszy ujrzał aktorkę na ekranie nie mógł oderwać od niej wzroku. Jej postać do tego stopnia przykuła jego uwagę, że nie interesowała go ani fabuła filmu, ani gra pozostałych wykonawców. Mimo swego początkowego ironicznego dystansu do melodramatycznej historii opowiadanej z ekranu, mimowolnie poddał się zbiorowemu współprzeżywaniu losu ukazanej przez Chołodną bohaterki: „Zachowanie widowni przypominało coś w rodzaju masowej hipnozy, której bezwiednie się poddałem, wychodząc z kina, tak jak i inni, ukradkiem ocierałem łzy”¹⁶.

Analizując wypowiedzi krytyków filmowych na temat twórczości aktorki, można stwierdzić, że siła jej artystycznego oddziaływania na emocje widzów polegała na tym, iż nie grała postaci, lecz stawiała się nią. Obdarzała bohaterki nie tylko cechami swojego wyglądu zewnętrznego, ale i własną osobowością. Jak podkreślano w recenzjach, Chołodnaja była ucieleśnieniem ideału kobiety, której piękno zewnętrzne wynikało z piękna wewnętrznego. Jej twórczość może stanowić potwierdzenie tezy wysuniętej przez francuskiego badacza kultury Edgara Morina: „Twarze gwiazd filmowych są maskami wyrażającymi nadludzkie właściwości i boską harmonię. Urodę twarzy utożsamia się z wewnętrznym bogactwem, kosmiczną głębią. Piękno twarzy aktorów filmowych jest w istocie świętą maską skrywającą w wyobrażeniu widza cnotę, dobro, prawdę, sprawiedliwość, miłość. Uroda jest językiem, a znajomość tego języka, dodajmy, ułatwia widzowi swobodne poruszanie się po fikcyjnej rzeczywistości”¹⁷.

Mimo licznych entuzjastycznych opinii o talencie Chołodnej, zdarzały się także wypowiedzi krytyczne na temat jej aktorskich umiejętności. To co większość recenzentów uznawała za atut – czyli naturalność, wewnętrzne opanowanie, brak teatralnych nawyków w grze, inni postrzegali jako nieprofesjonalne. Niektórzy badacze, na przykład Siemion Ginzburg i Romil Sobolew wyrażali przekonanie, że Chołodnaja potrafi jedynie pozować na tle wyszukanej scenerii i jest na ekranie wyłącznie ozdobą¹⁸. Podzieleni w swych opiniach o artyzmie i kunszcie aktorki byli także reżyserzy i jej ekranowi partnerzy. Wspomniany już Gardin, początkowo dostrzegał w Chołodnej jedynie fotogeniczną urodę. Dopiero po latach pisał o rozkwicie jej scenicznych umiejętności¹⁹. Z kolei Piotr Czardynin – reżyser, który ugruntował pozycję Chołodnej jako gwiazdy ekranu, od razu docenił plastyczność i muzykalność, które, jego zdaniem, nie były wystudiowane, lecz wynikały z wrodzonych zdolności aktorki²⁰. Wielkim entuzjastą talentu Chołodnej okazał się

¹⁶ С. Бенуа, *op. cit.*, s. 192. Tłumaczenie J.R.

¹⁷ Cyt. za A. Małej, *Człowiek wyrazisty* [w:] „Kwartalnik filmowy” 1994, nr.5, s. 56.

¹⁸ Por. С. Гинзбург, *Кинематография дореволюционной России*, Москва 2007, s. 382; С. Бенуа, *op. cit.*, s. 218.

¹⁹ Zob. С. Бенуа, *op. cit.*, s. 218.

²⁰ Piotr Czardynin często porównywał aktorkę do diamentu, który miał zaszczyt oszlifować. Zob. *Ibidem*, s. 214.

również Władimir Maksimow, któremu partnerowała m. in. w filmach *Przy kominku* i *Zapomnij o kominku, ogień w nim zgasł*²¹.

Chołodnaja najczęściej występowała w tzw. dramatach salonowych. Tym mianem recenzenci określali bardzo rozpowszechniony w ówczesnym kinie gatunek filmowy, charakteryzujący się sztafepową fabułą i dość konwencjonalnymi rozwiązaniami inscenizacyjnymi. Naczelnym celem, który przyświecał reżyserom i producentom angażującym popularną aktorkę do swoich filmów było przede wszystkim wyeksponowanie jej roli. Artystyczne walory przedsięwzięcia często schodziły na dalszy plan. Do jednego z nielicznych wyjątków należała ekranizacja powieści Lwa Tołstoja *Żywy trup*. Obraz w reżyserii Czesława Sobińskiego otrzymał pozytywne recenzje i został uznany za pierwszą udaną adaptację filmową rosyjskiej klasyki²². Do jego entuzjastów należał m. in. Konstantin Stanisławski, na którego gra Chołodnej wywarła szczególne wrażenie. Po premierze filmu Stanisławski, zaproponował jej rolę Kateriny w *Burzy* Aleksandra Ostrowskiego i tym samym dołączenie do zespołu MChAT-u. Wiedząc, iż nie będzie mogła pogodzić zobowiązań wynikających z konieczności udziału w kolejnych filmach oraz wielomiesięcznych prób podczas pracy nad rolą, aktorka była zmuszona do odrzucenia propozycji teatralnego mistrza²³. Po latach odmowę Stanisławskiemu nazwała największym błędem swojego życia²⁴.

Po każdym kolejnym filmie wzrastała popularność Chołodnej. Kreując podobny typ bohaterki – pięknej i tajemniczej, gotowej poświęcić własną reputację w imię miłości była zazwyczaj z nimi utożsamiana. Wielbicieli aktorki śledzili jej życie, przypisując niezliczone romanse, niemal ze wszystkimi partnerami filmowymi i reżyserami, z którymi pracowała. Jednym z najwierniejszych czcicieli jej talentu i urody był Aleksandr Wiertniski, aktor i poeta, który poświęcił jej kilka swoich pieśni, w tym najsłynniejszą pt. *Pani palce pachną kadzidłem*²⁵.

Jak na prawdziwą gwiazdę przystało Chołodnaja stała się również kreatorką mody, a stroje z jej filmów były inspiracją dla ówczesnych kobiet. Aktorkę postrzegano jako wzór nienagannego stylu, szyku i elegancji. Wprowadziła ona na ulice rosyjskich miast męskie kostiumy noszone przez kobiety, pod jej wpływem do łask wróciły również futra. Sama tworzyła dla siebie kompozycje zapachowe, mieszając aromat słodczy z nutką goryczy, własnoręcznie wykonywała makijaż do własnych

²¹ Obraz ten był kontynuacją filmu *Przy kominku*. Obydwa filmy zostały nakręcone w 1917 roku.

²² Czesław Sobiński był także scenarzystą filmu.

²³ Niewykluczone, iż jednym z powodów nieprzyjęcia propozycji Stanisławskiego były względy finansowe. Po powrocie męża z frontu (Władimir był ciężko ranny w czasie I wojny światowej) Chołodnaja była jedyną żywicielką rodziny, oprócz córek mając na utrzymaniu także schorowaną matkę i młodsze siostry. Wysokie honoraria za filmy, w których występowała pozwalały jej zapewnić byt w trudnych wojennych czasach.

²⁴ Н. Надеждин, *op. cit.*, s. 158.

²⁵ Gdy Chołodnaja usłyszała tekst piosenki, poprosiła Wiertniskiego, by zmienił jej tytuł, jak gdyby przeczuwając swoją przedwczesną śmierć.

ról. W czasie I wojny światowej pocztówki z jej wizerunkiem w ogromnych nakładach były wysyłane na front. Popularność Chołodnej dotarła także do Warszawy, gdzie w klubach oficerskich wyświetlano filmy z jej udziałem. Aktorka wielokrotnie otrzymywała propozycję wystąpienia w filmach zagranicznych, zapraszano ją do Hollywood, lecz nigdy nie zdecydowała się na wyjazd z kraju. Gdy sława aktorki sięgnęła zenitu (bilety wyprzedawano na długie tygodnie przed premierą, a ona sama nie mogła już wyjść dokądkolwiek bez towarzyszącego jej tłumu wielbicieli) powstał fabularny film o jej życiu pt. *Ciernista droga sławy* (zagrała w nim siebie)²⁶. Pomysłodawcą obrazu był właściciel wytwórni filmowej Dmitrij Charitonow, z którym Chołodnaja podjęła współpracę już w 1916 roku, przechodząc z atelier Chanżonkowa.

Ostatni etap jej działalności artystycznej (i jednocześnie ostatni rok życia) był swego rodzaju powrotem do korzeni, ukraińskim akcentem w rosyjskiej biografii. Latem 1918 roku z zespołem wspomnianej wcześniej wytwórni Charitonowa wyjechała do Odessy, by tam rozpocząć pracę nad filmami *Księżna Tarakanowa* i *Cyganka Aza*. Razem z Osipem Runiczem, aktorem ukraińskiego pochodzenia, wystąpiła kilkakrotnie na deskach teatrów Kijowa, Charkowa i Odessy, demonstrując publiczności mimodram pt. *Ręka*. W recenzjach spektaklu podkreślano niezwykły kunszt Chołodnej w ukazywaniu emocji wyłącznie poprzez mimikę i grę oczu, jej aktorską interpretację porównywano do rysunków Aubrey Beardsleya, angielskiego artysty secesyjnego²⁷. Do ostatnich filmów, w których zagrała należały: *Dama z kameliami* (1918), *Spowiedź zakonnicy* (1918), *W objęciach miłości* (1919), *Pieśń Persji* (1919), *Azra* (1919), *Miss Ketty* (1919).

Chołodnaja zmarła w Odessie 16 lutego 1919 roku w wieku 26 lat. Do dzisiejszego dnia nie są wyjaśnione okoliczności związane z jej śmiercią. Jako oficjalną przyczynę zgonu badacze podają tzw. hiszpankę, wyjątkowo groźną odmianę grypy, epidemia której dotknęła w latach 1918–1919 jedną trzecią populacji świata²⁸. Istnieją również inne wersje śmierci aktorki. Według jednej z nich Chołodnaja była bolszewickim szpiegiem i została zamordowana przez białogwardystów, zgodnie z inną – rozstrzelano ją na rozkaz generała Denikina. Pojawiały się także romantyczne legendy o otruciu przez kochanka, o śmierci z powodu bukietu białych lilii, na które miała alergię czy o porwaniu przez muzułmańskiego wielbiciela²⁹. Żadne

²⁶ Autorem scenariusza i reżyserem filmu był Wiaczesław Wiskowski. Chołodnaja wystąpiła w filmie pod nazwiskiem Siewiernaja.

²⁷ С. Б е н у а, *op. cit.*, s. 240.

²⁸ Wydaje się, że ta wersja śmierci Chołodnej jest mało prawdopodobna, ze względu na fakt, iż epidemia hiszpanki w Odessie miała miejsce pół roku wcześniej, właśnie wtedy odnotowano ostatnie przypadki zachorowań na tę odmianę grypy. Ponadto, jak wynika z zachowanych źródeł, symptomy tej choroby nie odpowiadały dolegliwościom aktorki przed śmiercią. W dokumentacji lekarze usiłujących uratować Chołodną znajdowały się wzmianki o symptomach wskazujących na otrucie.

²⁹ Jeszcze jedną, najbardziej fantasmagoryczną wersję przywołuje w swojej powieści Konstantin Paustowski, powtarzając słuchy, jakie rzekomo pojawiały się w Kijowie na początku 1919 roku

z przytoczonych przypuszczeń dotyczących śmierci aktorki do tej pory nie zostało potwierdzone przez historyków. Radzieckie archiwa są nadal utajnione, dlatego okoliczności przedwczesnego odejścia gwiazdy kina prawdopodobnie na zawsze pozostaną zagadką³⁰.

Od kilku lat wzrasta zainteresowanie twórczością Chołodnej. Zarówno rosyjscy, jak i ukraińscy badacze zgłębiają jej dorobek filmowy, usiłują rozwikłać tajemnicę jej śmierci. Powstają filmy dokumentalne i programy telewizyjne o aktorce³¹, niektóre okoliczności jej życia przedstawiają w sfabularyzowanej formie autorzy powieści detektywistycznych³². W 2010 roku w Odessie odbył się festiwal pt. *Nieme noce*, poświęcony ukraińskiej kinematografii epoki kina niemego, podczas którego zaprezentowano publiczności, m. in. film z udziałem Chołodnej pt. *Milcz smutku, milcz* z 1918 roku³³. Los aktorki zainspirował Nikitę Michałkowa do wyreżyserowania filmu pt. *Niewolnica miłości*³⁴, w którym ukazuje on „odesski” okres jej twórczości. W swojej autorskiej interpretacji wydarzeń koncentruje się na sportretowaniu ówczesnej cyganerii i uchwyceniu atmosfery towarzyszącej pracy nad kolejnymi artystycznymi przedsięwzięciami popularnej aktorki. Film utrzymany w nieco ironicznej konwencji, jest jednocześnie nostalgicznym obrazem przedrewolucyjnej arystokratycznej Rosji, której symbolem była właśnie Chołodnaja.

LITERATURA

Historia kina, t. 1, Kino nieme, red. T. Lubelski, I. Sowińska, R. Syska, Kraków 2012.
Skrzypczak P., *Aktor i jego postać ekranowa. Aktorstwo ery kina niemego w teorii i refleksji krytycznej*, Toruń 2009.

Madaj A., *Człowiek wyrazisty* [w:] „Kwartalnik filmowy” 1994, nr. 5, s. 46–61.

o tym, że Chołodnaja zebrała własną armię i ogłosiła siebie władczynią narodu ukraińskiego. Domyśły dotyczące śmierci Chołodnej pojawiały się w różnych wariantach. Por. С. Б е н у а, *op. cit.*, s. 278, Н. Надеждин, *op. cit.*, s. 180.

³⁰ Pogrzeb Chołodnej w Odessie z udziałem kilkutysięcznego tłumu jej wielbicieli został sfilmowany i był wyświetlany przez kilka dni w kinach całego kraju.

³¹ Spośród filmów dokumentalnych i programów telewizyjnych produkcji ukraińskiej i rosyjskiej poświęconych życiu i twórczości Chołodnej wymienić należy m. in. film *Останній рік Віри Холодної* (2004) w reżyserii Galiny Chernyak czy programy telewizyjne *Гени и злодеи. Вера Холодная* w reżyserii Tatiany Małowej (2006), *Тайные знаки. Вера Холодная. Расплата за славу* w reżyserii Denisa Noskova (2009).

³² Zob. Е. А р с е н ь е в а, *Магический перстень Веры Холодной*, Москва 2015, В. Полонский, *Опасная игра Веры Холодной*, Москва 2015, idem, *Загадка Веры Холодной*, Москва 2015.

³³ Od 2010 roku festiwal *Nieme noce* jest organizowany corocznie w czerwcu.

³⁴ Obraz wszedł na ekrany w 1976 roku i otrzymał nominację National Board of Review w kategorii najlepszego filmu zagranicznego. Współautorem scenariusza filmu był Andriej Konczałowski, brat Michałkowa, a odtwórcami głównych ról – Jelena Sołowiej i Rodion Nachapietow, aktor ukraińskiego pochodzenia.

- Арсеньева Е., *Магический перстень Веры Холодной*, Москва 2015.
Бенуа С., *Вера Холодная. Жизнь и смерть в стиле Гэтсби*, Москва 2013.
Вера Холодная. Раба экрана, http://www.liveinternet.ru/users/anna-anna_z/post191837564/.
Гинзбург С., *Кинематография дореволюционной России*, Москва 2007.
Надеждин Н., *Вера Холодная: „Королева экрана”*, Москва 2010.
Полонский В., *Загадка Веры Холодной*, Москва 2015.
Полонский В., *Опасная игра Веры Холодной*, Москва 2015.

FROM POLTAVA TO ODESSA. VERA KHOLODNAYA – THE PHENOMENON OF A SILENT FILM STAR

This article introduces the profile of Vera Kholodnaya – a silent film actress. The work of the artist, once regarded as one of the biggest stars of the Russian cinema, today is somewhat forgotten. One of the causes of Kholodnaya's achievements is the fact that most of the films with her participation have not survived to our times. After Bolsheviks came to power, the legacy of the actress, like that of many other filmmakers of the pre-revolutionary era, sank to oblivion.

The article is an attempt to outline the most important stages of Kholodnaya's life and artistic activity. The author focuses on the Ukrainian context of the actress's life, which is usually ignored by researchers in their analysis. Most of them consider Kholodnaya solely a Russian actress (due to the fact that she was featured primarily in the Russian film production). Her adherence to the Ukrainian culture is not only proved by her origin. The evidence of her emotional attachment to Ukraine is also proved by the fact that the last year of her life she spent in Kiev, Kharkov and Odessa performing in the theatre and cinema.

The article analyses the causes of Kholodnaya's popularity phenomenon who is often compared to today's famous film stars. This paper is an attempt to show the actress not only as «the queen of the screen» (as she was perceived by her contemporaries), but also as a remarkable woman, the inspiration for directors, actors and multitude of her admirers, for whom she was a role model.

Key words: Ukrainian actress, star, silent film, phenomenon, popularity, melodrama